

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929 Trubar P.

Prejeto: 11. 7. 2008

Boris Golec

doc. dr., višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Je bila Trubarjeva druga žena Celjanka?

IZVLEČEK

Prispevek obravnava vprašanje, ali je bila druga žena Primoža Trubarja (1508–1586), začetnika slovenske književnosti, z imenom Anastazija sestra augsburškega lekarnarja Mihaela Klauza in tako po rodu iz Celja. Domneva temelji na Trubarjevi oznaki "mein lieber schwager" za Klauza leta 1575, v času, ko je bil Trubar že drugič poročen. Podmena, da je bila Klausova sestra Trubarjeva prva žena Barbara, je bila z ugotovitvijo Barbarine prave identitete zavrnjena že leta 1955.

KLJUČNE BESEDE

Primož Trubar, Anastazija Trubar, svaštvo, Mihael Klaus, Celje, Augsburg

SUMMARY

WAS TRUBAR'S SECOND WIFE FROM CELJE?

The contribution deals with the question whether the second wife of Primož Trubar (1508–1586), the originator of Slovene literature, Anastazija was the sister of the Augsburg pharmacist Mihael Klaus and thus by origin from Celje. The hypothesis is based on Truba's mentioning "mein lieber schwager" for Klaus in 1575, in the time when Trubar was already married for the second time. The hypothesis that Klaus's sister was Truba's first wife Barbara was declined in 1955 with the ascertainment of Barbara's actual identity.

KEY WORDS

Primož Trubar, Anastazija Trubar, in-law relation, Mihael Klaus, Celje, Augsburg

Odkar je Pavle Blaznik leta 1955 objavil listino Trubarjeve prve žene Barbare in dokazal, da je bila doma iz Kranja, njen dekliški priimek pa Sitar, je torej neizpodbitno ovržen Barbarin celjski izvor.¹ Podmena o Barbari – Celjanki ni vzdržala dolgo. Izpostavil jo je France Kidrič leta 1922,² temeljila pa je na treh besedah: "mein lieber schwager", s katerimi je Trubar 5. maja 1575 v pismu kranjskemu deželnemu glavarju in stanovom označil lekarnarja Mihaela Klaus, po rodu iz Celja.³ Še preden so bila znana imena in zaporedje Trubarjevih žena ter sploh dognano njihovo število,⁴ je prvi objavitelj pisma Franz Schumi leta 1882 decidirano zapisal, da je bil Klaus Trubarjev svak, žena Primoža Trubarja pa potemtakem Celjanka Klausova.⁵ Theodor Elze je nato v objavi Trubarjevih pisem leta 1897 zavrnil Schumijevo trditev in opozoril, da izraza "schwager" ne smemo razumeti kot svak v današnjem pomenu besede. V 16. stoletju je imel namreč zelo nestalen pomen priženjenega sorodnika, zato bi ga bilo mogoče razlagati prej kot zet, hčerkin mož. Ker Elze ni vedel za Trubarjeve tri zakone in je imel Anastazijo s Trubarjeve votivne slike v Derendingenu zapovrh zmotno za njegovo hčerko,⁶ je domneval, da je morda postala Klausova žena, Mihael Klaus pa Trubarjev zet. Drugo možnost, da bi šlo pri Klausu za svaka, brata Trubarjeve prve žene Barbare, je Elze skoraj kategorično zavrnil.⁷

Četrto stoletja pozneje (1922) je France Kidrič izpostavil prav slednje – precejšnjo verjetnost, da je bila Barbara Trubar Celjanka, rojena Klaus, in da je prišla za svojim izvoljencem na Nemško.⁸ Ker je ravno Kidrič ugotovil, da Anastazija z družinske votivne slike ni hči, temveč druga žena Primoža Trubarja,⁹ preseneča, kako da je imel za Klausovo sestro Barbaro, ko pa je bil Trubar leta 1575, ko Klaus imenuje "mein lieber schwager", vendar že nekaj časa poročen z Anastazijo.¹⁰ Logično bi bilo torej, da je bil Mihael Klaus Anastazijin in ne Barbarin brat. Vsaj glede izvora Barbare Trubar smo dobra tri desetletja pozneje dobili povsem natančne podatke: Blaznik je dokazal, da je bila meščanska hči iz Kranja. Toda omejil se je le na ugotovitev, da vsebina listine zavrača Kidričevo domnevo o Celjanki Barbari Klaus,¹¹ ni pa se ukvarjal z razmerjem Trubar – Klaus in s pomenom izraza "schwager".

Pri tem se zastavljata dve med seboj neločljivo povezani vprašanji. Prvo, že staro, ali je takšna oznaka za Klaus, mišljena v dobesednem pomenu besede, torej "moj [Trubarjev] ljubi svak"? In drugo, ali je bila Klausova sestra, tudi sama Celjanka, druga žena Primoža Trubarja? O tej Trubarjevi ženi z imenom Anastazija je znanega zelo malo, precej manj kakor o prvi ženi Barbari in komaj kaj več kot o tretji, Agnes.¹² Anastazijino ime poznamo zgolj s Trubarjeve družinske votivne slike v Derendingenu,¹³ določene okoliščine vodijo k sklepanju, da jo je Trubar oženil leta 1566,¹⁴ o njeni smrti leta 1580 pa poroča sam v dveh pismih, v katerih niti ne navaja ženinega imena.¹⁵

1 Blaznik, Prispevek k življenjepis, str. 247–248; prim. ponatis s prevodom v: Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 309–310.

2 Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 4.

3 Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 243, pismo št. 69, Derendingen, 5. V. 1575; slovenski prevod na str. 246. Izvirnik pisma, vendar ne Trubarjev lastnoroden, hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.

4 O tem in dotedanjih zmotah: Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 2–6.

5 Schumi, *Archiv für Heimatkunde*, str. 13–16b. Interpretacija sorodstvenega razmerja: prav tam, str. 24: "Aus diesem bis jetzt unbekanntem Briefe erfährt man, daß Primus Trubers Schwager Hofapotheker war. Daraus geht hervor, daß die Gemahlin Trubers aus Cilli eine geborne Klaus gewesen ist."

6 Elze je sploh prvi pisal o plošči (Elze, Primus Truber's Denkmal, str. 63) in napačno prebral ime ženske, za katero se je izkazalo, da je Trubarjeva tretja žena Agnes (Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 8).

7 Elze, *Primus Trubers briefe*, str. 516–517, op. 1: "Die art wie Truber hier von diesem manne spricht, und sein ganzes verhältnis zu ihm in diesen letzten jahren ist so verschieden von dem früheren (1561), dass man sich versuch fühlt, dem ausdruck "mein lieber schwager" hier etwas mehr gewicht beizulegen. Ist dem so, so darf man doch nicht, wie Schumi a. a. o. ohne weiteres thut, an eine schwägerschaft im heutigen sinne des wortes denken und Trubers frau (Barbara) für eine geborne Claus aus Cilli halten. Bei der vielfach schwankenden, die verschiedensten grade angeheiratheter verwandtschaft umfassenden bedeutung des wortes "schwager" im 16 jahrhundert möchte man dann eher an schwigersohn, tochtermann, eidam denken. Möglicherweise hatte M. Claus Trubers älteste tochter Anastasia geheirathet, welche auf Trubers votivbilde in der kirche zu Derendingen wie ihre mutter Barbara und ihre schwester Barbara durch ein in den händen gehaltenes kreuz als vor dem vater, vnd

das mit hinterlassung einer kleinen tochter Gertrud verstorben bezeichnet und dargestellt ist."

8 Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 4.

9 Prav tam, str. 2 in 6.

10 V pismu govori Trubar med drugim o tem, da mu je "lieber schwager" Mihael Klaus pred petimi leti (!) posodil sto gordinarjev (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 243, pismo št. 69, Derendingen, 5. V. 1575; slovenski prevod na str. 246).

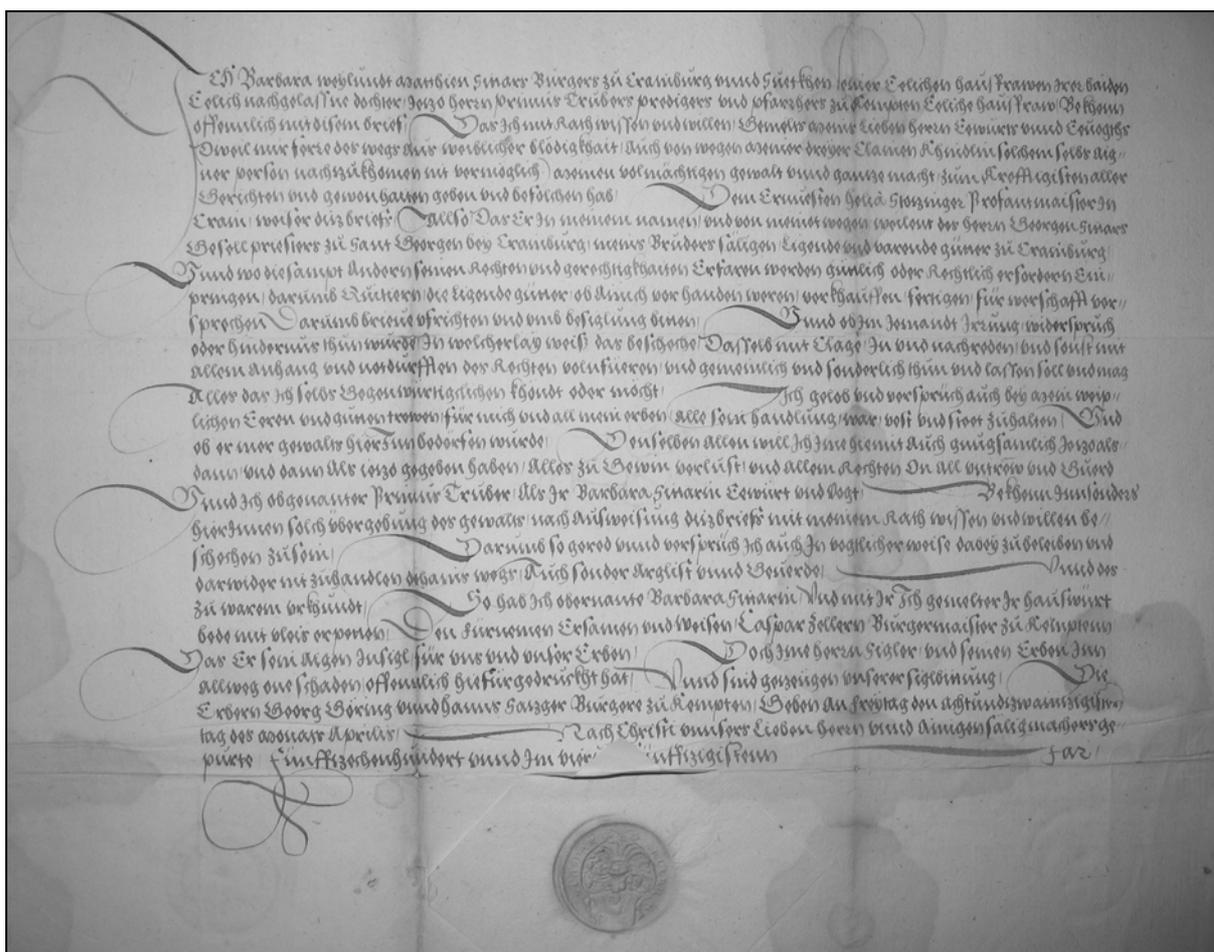
11 Blaznik, Prispevek k življenjepis, str. 247.

12 O Trubarjevih ženah prim. Kidrič, Ogrodje za biografijo, str. 104; Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 2–6; Rupel, *Primož Trubar*, str. 60, 69, 182, 188, 210, 222.

13 Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 2, 6.

14 Mirko Rupel je v monografiji o Trubarju leta 1962 o Trubarjevi prvi ženi Barbari zapisal: "Kmalu po izgonu iz Ljubljane [1565] mu je umrla, tako se zdi, žena Barbara. /.../ Prav nič ne vemo, kje je umrla in kje je njen grob." (Rupel, *Primož Trubar*, str. 188). V tri leta pozneje posthumno izdani nemški različici monografije (1965) pa je ugotavljal, da je preminila kmalu po letu 1565. K temu ga je navedla ugotovitev, da je Trubar v novi izdaje Abecedarija iz leta 1566 dodal pomenljivi imeni, ki ju v prejšnjih dveh izdajah (1550 in 1555) ni bilo: Barbara in Anastazija, očitno imeni svoje prve in druge (!) žene (Rupel, *Primus Truber*, str. 75). O Abecedariju prim. Rupel, *Novo najdbe*, str. 19–23.

15 O smrti žene piše Trubar prvič 23. novembra 1580 v pismu Lovrencu Schmidlinu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 267, pismo št. 74, Derendingen, 23. XI. 1580), drugič pa 3. januarja 1581 v pismu kranjskemu deželnemu glavarju

Listina Barbare Trubar iz leta 1554, ki prča o njenem izvoru iz Kranja.¹⁶

Kolikor je znano, Anastazije doslej ni nihče povezoval z Mihaelom Klausom, čeprav ima interpretiranje Trubarjevega poimenovanja "schwager" za Klausa precej dolgo zgodovino, začeni s Schumijem (1882). Vrnimo se k izhodišču: Trubar imenuje Klausu "schwager" leta 1575. Že Elze je ugotovil, da se način, kako v pismu govori o tem možu, močno razlikuje od onega v pismu iz leta 1561, prav tako pa je v Trubarjevih poznejših letih drugačen njegov celotni odnos do Klausu.¹⁷ Moža sta torej medtem postala nekakšna priženjena sorodnika, toda kakšno natanko je bilo njuno sorodstveno razmerje? Možnosti za razlago izraza "schwager" je več: svak, zet, tast, priženjeni sorodnik v širšem pomenu.¹⁸ Vsako od navedenih možnosti je treba osvetliti v luči novih podatkov, ki sem jih o Klausu pridobil iz mestnega

arhiva v Augsburgu.¹⁹ Šele nova spoznanja o njem so pripomogla k razjasnitvi njegovega razmerja s Trubarjem oziroma k sklepu, da je bil Mihael Klaus najverjetneje pravi svak Primoža Trubarja, Anastazija pa torej Celjanka z dekliskim priimkom Klaus.

Mihael Klaus namreč iz najmanj dveh razlogov ni mogel biti Trubarjev zet. Prvič, ker je bila Trubarjeva edina odrastla hči Magdalena še otrok,²⁰ ko je imel lekarniški pomočnik Klaus leta 1561 v Augsburgu že ženo in otroka.²¹ In drugič prča o

in stanovom (prav tam, str. 271, 272, pismo št. 76, Derendingen, 3. I. 1581); prim. še opombo prav tam, str. 354.

¹⁶ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 411, fasc. 283, pag. 356, 1554, april 28., (Kempten).

¹⁷ Gl. op. 7. – Objava pisma iz leta 1561: Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 83, 85, št. 19, Urach, 19. 3. 1561.

¹⁸ Prim. *Deutsches Wörterbuch*, str. 2176–2179; *Duden. Das große Wörterbuch*, str. 1258.

¹⁹ Vse podatke iz mestnega arhiva v Augsburgu (Stadtarchiv Augsburg) in citate iz relevantne literature mi je 28. februara 2008 posredovala arhivarka Kerstin Lengger, ki je o Mihaelu Klausu opravila pravo raziskavo. Za nesebično pomoč in prijaznost se ji kar najiskrenejše zahvaljujem.

²⁰ Magdalena se je rodila pred letom 1554, med Primožem, rojenim 1550 ali 1551, in Felicijanom, ki je prišel na svet leta 1555 ali 1556 (Rajhman: Trubar (Truber) Primož, str. 207).

²¹ Trubar Klausu leta 1501 omenja v pismu ljubljanskemu cerkvenemu odboru, poslanem iz Uracha 19. marca. V njem naslovnike prosi, naj pomagajo pnti do lekarne v Ljubljani Mihaelu Klausu iz Celja (*Mihelen Klausen von Cilli*), ki mora zdaj služiti v Augsburgu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 83, 85, št. 19, Urach, 19. 3. 1561). Klausovo navzočnost v Augsburgu 18. septembra istega leta potrjuje njegova

tem, da se tudi kdaj pozneje ni oženil z Magdaleno Trubar, naslednje dejstvo. Njegova vdova se leta 1582 naslavlja kot Margareta, rojena Demel, mati petih nedoraslih otrok iz zakona s Klausom,²² Trubarjeva neznanokje omožena hči Magdalena pa je tedaj prav tako še živeła.²³ Izpričano ime in dekliski priimek Margarete Klaus obenem zavrneta že tako majhno možnost, da bi bil Primož Trubar zet Mihaela Klauša, po vsej priliki mlajšega od sebe,²⁴ in drugo možnost, da bi se Klaus oženil s Trubarjevo sestro, saj se ta pred poroko ne bi mogla imenovati Margareta Demel. Preostane razlaga, ki se tudi neposredno ujema z osnovnim pomenom besede "schwager" – svak. Trubar je torej po smrti prve

žene Barbare vzel za ženo Celjanko Anastazijo Klaus, sestro augsburškega, pozneje dunajskega dvornega lekarnarja. Če pa je Trubarjev "mein lieber schwager" vendarle mišljen v širšem pomenu priženjenega sorodstva, kot je poudarjal Elze, se kot verjetna ponuja tale možnost: morda sta se Klaus in Trubar poročila z dvema sestrama Demel in tako nista bila prava, temveč posredna, priženjena svaka. V takem primeru bi bila Anastazija Trubar sestra Klausove žene Margarete Demel.

Do poroke med Trubarjem in Anastazijo je prišlo najverjetneje že leta 1566, najpozneje pa spomladi 1575, kar tudi pojasnjuje, zakaj se je Trubarjev odnos do Klauša od emembe v pismu leta 1561 tako spremenil. V vmesnem času je Klaus leta 1570 posodil Trubarju denar za dozidavo hiše in nakup vinograda, nato pa prišel vsaj enkrat, leta 1573, v Derendingen na obisk.²⁵ Ker je Anastazija Trubarju rodila otroka – hčerko,²⁶ je morala biti od njega mlajša kakšnih dvajset let, morda celo trideset ali več. Ob poroki je imela morebiti že dobrih štirideset let – Trubarju jih je bilo okoli 58 – ali pa komaj kakšnih dvajset. In če je bila, kot vse kaže, res Klausova

prošnja mestnemu svetu za sprejem med meščane. Navedel je, da je poročen, oče enega otroka in že nekaj časa v službi pri lekarnarju Casparju Vischerju, zdaj pa bi želel prevzeti lekarno za pokojnim lekarnarjem Matheusom Schöllenbergem (Stadtarchiv Augsburg (StadtAA), Reichsstadt, Rat, Bürgeraufnahmen, 18. 9. 1561). Njegova prošnja za pridobitev meščanskih pravic je bila tedaj zavrnjena, Schöllenbergovo lekarno pa so Klausovi sinovi in dediči že leta 1561 prodali (Werner, Zur Geschichte, str. 36). Mihaela Klauša so sprejeli med augsburške meščane šele 12. avgusta 1570 in tedaj njegovo premoženje ocenili na 600 goldinarjev (StadtAA, Bürgerbuch 1557–1680; Schätze Nr. ad 74 II, fol. 13 v). V Augsburgu se je zadrževal še 3. junija 1571, ko je prevzel jamstvo za magistra Gangolfa Wangeija iz Kremisa, ki se je z Dunaja prišel v Augsburg oženit (StadtAA, Hochzeitsamtsprotokoll 1571, fol. 72). Morda kaže prav povezava z Wangeijem na poznejše Klausove stike z Dunajem. V davčni knjigi mesta Augsburg za leto 1575 najdemo zanimiv dodatek, da se Klaus ne nahaja v mestu, ampak mu je bilo, kot je običajno, dovoljeno eno leto stanovati drugje, poznejši pripisi pa pričajo, da se je to obdobje raztegnilo do leta 1578 (StadtAA, Steueramt, Steuerbuch 1575).

- 22 Vdova Margareta Demel (*Margaretha Demlin des Michell Claus Apoteekbers nachgelassne wittib*) se je nameravala vnovič poročiti, tokrat z Veitom Schneiderjem, in je 11. avgusta 1582 prosila za imenovanje dveh mož za skrbnika svojih petih otrok iz zakona s Klausom (*Ire khinder, die sie bey gedachtem Michell Claus seliger Eelichen erzeugt*) (StadtAA, Oberpflegamt, Kleines Pflugschaftsbuch 1577–1583, S. 353).
- 23 O Magdaleni ni znanega skoraj ničesar. Ker je na družinski votivni sliki Trubarjevih iz leta 1587 upodobljena brez belega križca, je bila tedaj še živa, ni pa znano kje (Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 2, 5). Poroko svoje hčerke brez imena omenja Trubar v istem pismu z dne 5. maja 1575, v katerem govori o svaku Mihaelu Klausu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 243, 246). Nепреverljiv je podatek, ali se 22. aprila 1573 v Ljubljani res omenja Trubarjev zet (prim. Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 4–5). Tako je trdil Elze in kot domnevnega zeta označil Junija Dalmatina (Elze, *Primus Trubers briefe*, str. 517, op. 2). O upravičenosti te Elzejeve domneve je že nekaj let zatem (1904) podvomil W. Šmid (Šmid, Über Entstehung, str. 79, op. 22). Čeprav je že dolgo znano ime dejanske Dalmatinove žene – Barbare (Svetina, Protestantizem v Ljubljani, str. 171), pa srečamo staro zmoto o Juriju Dalmatinu kot Trubarjevem zetu, izraženo kot verjetnost, še pri Rajhmanu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 352).
- 24 Na njuno starostno razliko kažeta dejstva, da 53-letni Trubar leta 1561 prosi ljubljanski cerkveni odbor, naj pomaga Klausu do lekarne v Ljubljani, in da je Klaus tedaj samo lekarniški pomočnik (gl. op. 21).

- 25 Trubar omenja Klauša v uraškem računu prejemkov in izdatkov za obdobje 1560–1562 in v štirih pismih. Uraški račun navaja zgolj, da je Trubar jeseni 1560 poslal Štefanu Konzulu 60 tolarjev po lekarnarju Mihaelu Klausu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 316, 318). V prvem pismu iz Uracha, 19. marca 1561, se za Klauša zavzame pri ljubljanskem cerkvenem odboru in govori o njem kot o "stanovitnem in razumnem kristjanu, ki je veliko pretrepel" (prav tam, str. 83, 85). Druga omemba v pismu Ivanu Ungnadu 17. julija 1561 iz Ljubljane je povsem poslovne narave: Trubar po Klausu nakaže Ungnadu vsoto 100 tolarjev (prav tam, str. 89, 91). V tretjem pismu, poslanem oktobra 1562 kranjskemu deželnemu glavarju in stanovskemu poverjenikom, omenja samo pismo lekarnarja Mihaela Klauša (prav tam, str. 131, 134), dvanajst let in pol pozneje pa v četrtem pismu, datiranem 5. maja 1575 v Derendingenu in namenjenem kranjskemu deželnemu glavarju in stanovom, kaže do Klauša precej bolj pristen odnos (str. 243, 246): "... sporočam, da mi je častitljivi in odlični gospod Mihael Klaus iz Celja, rimskega cesarskega veličanstva itd. dvomi lekarnar, moj ljubi svak, pred petimi leti, ko je bil še v Augsburgu, posodil in izročil sto goldinarjev, enakovrednih zlatim tolarjem. Z njimi sem povsem dozidal svojo hišo in dokupil zapuščen vinograd. Obljubil pa sem, da mu teh sto goldinarjev vmem v dveh letih in hkrati poravnam škodo, ki jo je utrpel. /.../ Ker pa sem dobremu gospodu Klausu ustno pred dvema letoma, ko je bil osebno pri meni, in potem še pisno obljubil, da bom zanesljivo to leto hvaležno plačal dolg, vendar brez odškodnine (to mu bom namreč tri dni po sodnem dnevu poravnal), zato moja ponižna in iskrena prošnja vašim milostim moči in gospostvom, da blagovolite glede moje provizije, ki bo zapadla junija, namreč sto tolarjev, naročiti vašemu gospodu blagajniku ali knjigovodju gospodu Juriju Seyerleju, naj jo na podlagi mojih računov izplača. On bo potem sto goldinarjev izročil po zanesljivem slu omenjenemu gospodu Klausu na Dunaju ...".

- 26 Hčerki je bilo ime Gertrud, tako kot Trubarjevi materi Jevi (Gerj), in je bila leta 1587, ob nastanku družinske votivne slike, že lep čas pokojna, ker je upodobljena kot deklica in ker drži v rokah bel križec (Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki, str. 6; Rupel, Primož Trubar, str. 222).

Votivna slika družine Trubar iz leta 1587 v župnijski cerkvi v Derendingenu (foto: Friedhelm Schweizer).

iz Celja, jo je bodoči mož utegnil spoznati še kot otroka ali dekle v svojih celjskih pridigarških letih, ko je bil še katoliški duhovnik. Enako tem prej velja za znanstvo med Trubarjem in Mihaelom Klausom.

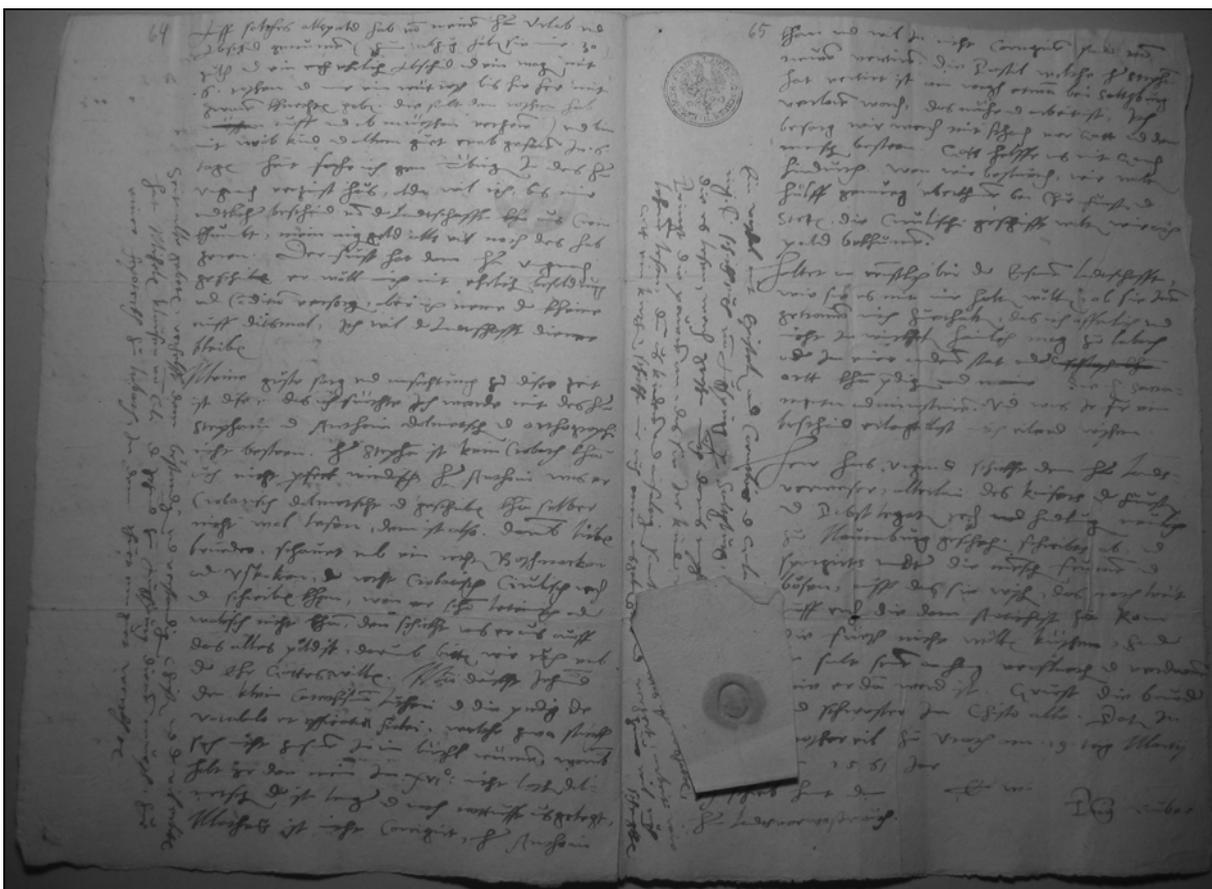
O celjski rodbini Klaus ne vemo ničesar določnega. Po Elzeju je bil Mihael Klaus morda sorodnik Matije Klausu, ki se 6. januarja 1531 omenja kot kaplan v Celju. Matija je bil torej stanovski kolega Primoža Trubarja, pozneje kaplana oziroma beneficiata pri celjskem Sv. Maksimilijanu.²⁷ Priimek Klaus je v mestu Celje sicer izpričan konec 15. sto-

letja, kolikor ne gre le za osebno ime (okrajšano iz Nikoaus),²⁸ potem pa ga tudi zaradi slabe ohranjenosti virov ni več zaslediti.²⁹ Prav tako ni iz Celja

²⁸ V obračunu z nekdanjim mestnim sodnikom Nikolajem (Niklas) Prespergerjem z dne 24. maja 1492 je navedeno vračilo dolga nekemu Klausu (*Schuldrückzahlung an Klaus*), v obračunu z nekdanjim sodnikom Martinom (Mertt) Duellacherjem 6. maja 1499 pa jamstvo za dolg Klausu krojaču oz. Klausu Schneiderju (*Schulden von Klaus Sneider(er)*). Weiss, *Das Städtewesen*, Quellen auf CD: 1492 Mai 24, Cilli; 1499 V. 6, Cilli.

²⁹ Celje in Slovenj Gradec sta edini od sedmih mest Slovenske Štajerske, za kateri so se najzgodnejši davčni popisi ohranili šele z začetka 17. stoletja (Golec, *Regionalne razlike*, str. 29; Golec, *Was bedeutet*, str. 51–52).

²⁷ Elze, *Primus Trubers briefe*, str. 109, op. 10; prim. Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 335.

Trubarjevo lastnoročno pismo iz leta 1561, v katerem prvič omenja, da je Mihael Klaus po rodu iz Celja (v pripisu na levem robu).³⁰

nikakršnih podatkov o navzočnosti Demlov.³¹ Priimka Mihaela Klauza in njegove žene Margarete Demel sodeč po obliki, kot jo ponujajo zapisi iz 16. sto-

letja, nista slovenska, vendar ne vemo, ali in v kolikšni meri njuna zapisa odstopata od dejanske rabe in etimologije.³² Za Margareto Demel sicer ni znano, odkod je bila, precej verjetno iz nemškega jezikovnega prostora. Najbrž je zgolj naključje, da je priimek Demel v polpretekli dobi izpričan na Slovenskem prav in samo v celjski okolici.³³ Morda pa bo

³⁰ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 92, fasc. 54/7, sn. 1, pag. 64, 19. 3. 1561.

³¹ V relevantni literaturi o zgodovini Celja priimkov Klaus in Demel ni (prim. I. Orožen, *Celska kronika*; J. Orožen, *Zgodovina Celja*). Demlov ne najdemo niti v objavljenih srednjeveških virih o Celju in drugih šestih mestih Slovenske Štajerske: Weiss, *Das Städtewesen*, Quellen auf CD. Tudi prvi popolni seznam davčnih zavezancev mesta Celje za leto 1611 ne pozna ne Klausov ne Demlov ali kakšnega podobnega priimka (StLA, Innerösterreichische Hofkammer, Sachabteilung, 51/3, fol. 1–6, 15. 8. 1611). V celjskih župnijskih maticah, ki se začnejo leta 1618, ni v 17. in 18. stoletju stoletju nobenega Klauza ali Demla, kontinuirano in razmeroma pogosto pa se v njih pojavljata podobna priimka Dremel (od 1636) in Dermal (od 1640) (NŠAM, Matične knjige, Celje–Sv. Danijel, R Ind 1618–1751, R Ind 1752–1840, P Ind 1694–1845, M Ind 1757–1834). – Privrsten vir priimkov celjskega območja za 16. stoletje predstavljajo davčni sezname glavarine iz leta 1527, v katerih je za Slovensko Štajersko navedenih blizu 14.000 oseb, starejših od 12 let, od tega mnoge že s priimkom. Demlu soroden priimek Deuml je izpričan samo v Radoslavcih pri Ljutomeru, neki "amtman" Klavž (najverjetneje osebno ime) pa v Starem trgu pri Slovenj Gradcu (Koropec, Slovenski del Štajerske, str. 226, 247).

³² Zgolj ugibati je mogoče, ali je v edinem znanem zapisu Margaretinega dekliškega priimka iz leta 1582 *Margaretha Demlin* pomotoma izpuščena črka r in se je priimek potemtakem morda glasil Dremel, z zapisovalsko različico Dermal; obe sta na območju Celja dokumentirani v 17. in 18. stoletju (gl. prejšnjo opombo). Že leta 1527 srečamo v Trnovljah pri Celju danes neobstoječi priimek Dermal (Koropec, Slovenski del Štajerske, str. 229). Še leta 1931 je bila oblika Dremel na Slovenskem najbolj zastopana prav v okrajih Laško, Celje in Celje-okolica, Dremel sploh samo v okrajih Laško in Celje-okolica, ta dva okraj pa sta sodila tudi med okraje, v katerih je bila med bolj razširjenimi oblika Dremelj (Bezlaj (ur.), *Začasni slovar*, str. 117–118).

³³ Po popisih prebivalstva med 1931 in 1954 je priimek Demel na Slovenskem obstajal samo v okraju Celje-okolica (Bezlaj (ur.), *Začasni slovar*, str. 102), in sicer le v eni hiši na Lavi pri Celju (ZRC SAZU, ISJFR, Etimološko-onomastična sekcija, Kartoteka ZSSP, Celje-okolica, A–J). Sto let prej, ob nastanku franciscejskega katastra (1826), ni bilo ne na Lavi ne v Celju še nobenega Demla ali Dremla (ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 236, k. o. Med-

srečno naključje ali vztrajno iskanje kdaj navrglo podobno izpoveden vir o Anastazijinem izvoru, kot je Blaznikova listina, ki spričuje, kdo je bila Trubarjeva prva žena, Kranjčanka Barbara Sitar, tista, ki je nekaj desetletij zmotno veljala za Celjanko Barbaro Klaus.

Da je Trubar dobro poznal Mihaela Klause in bržčas tudi njegovo sorodstvo, še preden je moral prvič zapustiti domovino, je slejkoprej povezano z njegovim delovanjem na Slovenskem Štajerskem. Trubarjeva službena navezanost na širše celjsko območje je trajala polni dve desetletji, kakšnih sedem let pa tudi s samim Celjem. Najprej ga v teh krajih, v t. i. Celjski grofiji, od leta 1527 do 1530 srečamokot prebendarja župnije Loka pri Zidanem mostu.³⁴ Kot je izpričal sam, je s pridigarsko službo začel leta 1530 prav v Celjski grofiji (*in der Grafenschaft Cili*).³⁵ Leta 1533 se v listini, ki nosi njegov

najzgodnejši podpis, naslavlja kot župnik v Loki in vikar v Laškem (*plebanus in Lockha, tunc temporis vicarius in Tiffer*).³⁶ Po Kidriču je Laško edina župnija na Štajerskem, v kateri je Trubar stalno prebival, preden je odšel v Ljubljano.³⁷ V Celje je prihajal le občasno in tam pridigal v cerkvi sv. Maksimilijana zunaj mesta, pri kateri je bil po Kidričevem mnenju beneficij verjetno od leta 1540. Tako kot že prej župnijo Loka in vikarsko mesto v Laškem mu je beneficij naklonil tržaški škof Peter Bonomo.³⁸ Župnijo Laško je Trubar kot vikar izgubil pred letom 1542, ko se tam omenja župnik Ziga Grabschopf,³⁹ med 1541 in 1544 pa naj bi se odpovedal tudi mestu župnika v Loki, kjer je kot tak zadnjič omenjen leta 1541.⁴⁰ Ni izključeno, da je dohodke loške župnije vendarle užival še vse do pregona oziroma umika na Nemško leta 1547. V pismu iz leta 1579 namreč tudi župnijo Loka navaja med prebendami, ob katere naj bi ga v tistem času spravil škof Urban Textor.⁴¹ O delovanju pri celjskem Sv. Maksimilijanu pa govori poleg Trubarjevih poznejših lastnih pričevanj in besed sodobnikov (Andreae, Trost)⁴² sodobni dokument, Trubarjev izkaz o dohodkih kaplanije, datiran v Ljubljani 12. novembra 1543 (*meiner kaplanei St. Maximilian, gestiftet von der Stadt Cilli*).⁴³ Čeprav je Trubar medtem že postal ljubljanski kanonik, preseca, da je v uvodu izkaza označen zgolj kot slovenski pridigar v Ljubljani (*windischer Prediger zu Laibach*).⁴⁴ Povsem mogoče je navedena samo služba, v kateri je bil posebno angažiran, druge pa namenoma izpuščene.⁴⁵ Celjsko kaplanijo je Trubar nato, kot

Trubar na Lederleinovem lesorezu iz leta 1578, malo pred smrtjo svoje druge žene.

log, abecedni seznam posestnikov 20. 3. 1826; C 563, k. o. Celje, abecedni seznam posestnikov, 29. 3. 1826).

³⁴ Prim. Kidrič, *Ogrodje za biografijo*, str. 64, 67–69.

³⁵ Prim. Kidrič, *Ogrodje za biografijo*, str. 87. – O vsebini pojma Celjska grofija prim. prav tam, str. 70.

³⁶ Listina 1533 junij 22., Laško v: StLA, Meillerakten, XXI Städte und Märkte, XXI x, Tuffer. Objava po Elze, *Primus Trubers briefe*, str. 563–564. Objava po Elzeju in s slovenskim prevodom: Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 297–298. Elze (prav tam, str. 564) je hranišče listine konec 19. stoletja navedel precej površno kot: "im k. k. geh. haus-, hof- und staatsarchiv Wien," Rajhman (prav tam, str. 358) pa 89 let pozneje, da "po najnovejših poizvedbah listina ni ohranjena". Po naključju sem jo leta 1993 odkril v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (gl. hranišče v isti opombi zgoraj), kamor je že leta 1922 prišla v korpusu štajerskih dokumentov, ki so sredi 19. stoletja romali iz Gradca v avstrijski državni arhiv in bili nato kot t. i. Meiller-Akten vrnjeni na Štajersko (o tem: Posch (Hrg.), *Gesamtinventar*, str. 167–168).

³⁷ Kidrič, *Ogrodje za biografijo*, str. 70.

³⁸ Prav tam, str. 74–75.

³⁹ Prav tam, str. 70.

⁴⁰ Prav tam, str. 68–69, 72–73.

⁴¹ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 253, 257.

⁴² Kidrič, *Ogrodje za biografijo*, str. 74; Rupel, *Nove najdbe*, str. 66.

⁴³ StLA, Landschaftliches Archiv, Gülterschätzungen, 20/269. Objava: Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 299–302. Kidrič, *Ogrodje za biografijo*, str. 74.

⁴⁴ Za kanonika je bil kanonično potrjen pred 1. septembrom 1543 (Žnidaršič Golec, *Dubovniki kranjskega dela*, str. 289).

⁴⁵ Naslovitev zgolj kot "slovenski pridigar v Ljubljani" gotovo ni odraz Trubarjeve skromnosti, niti ni posređi kakšno zavestno prikrievanje kanoniškega naslova in službe pred štajerskimi deželnimi stanovi, ampak bi šlo lahko za nevednost pisca izkaza,

kaže, obdržal do svojega prvega bega s Kranjskega na Nemško, saj jo v omenjenem pismu iz leta 1579 prav tako navaja med prebendami, ob katere naj bi ga spravil škof Textor.⁴⁶

Tako torej ni manjkalo priložnosti za znanstvo med Trubarjem in celjsko družino Klaus ter morda tudi z Demli, če so ti živeli v Celju. Skupna usoda "pregnanca" v tujih deželah je pozneje zbližala mladelega lekarnarja Mihaela Klause in petdesetletnika Trubarja, ki je medtem prestopil v augsburško vero in postal njen duhovnik. V času svojega drugega izgnanstva po letu 1565 se je nekdanji kranjski superintendent Trubar končno znašel s Klausom v priženjenem sorodstvu, najsi bo v neposrednem svaštvu ali v posrednem prek obeh žena – sester. Da si je izbral za ženo Klausovo sestro ali morda sva-kinjo, je zelo razumljivo. Ovdoveli oče prve slovenske knjige in oče treh sirot je v tujini najprej iskal družico iz svojih krajev, večšo njegove materinščine in dojemljivo za njegov odnos do jezika in domovine.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: šk. 92, 411.

AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko: C 236, C 536.

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: serija II, lit. B, No. 2.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Matične knjige: Celje–Sv. Danijel: R Ind 1618–1751, R Ind 1752–1840, P Ind 1694–1845, M Ind 1757–1834.

StadtAA – Stadtarchiv Augsburg

Hochzeitsamtsprotokoll 1571.

Oberpflegamt, Kleines Pflugschaftsbuch 1577–1583.

Reichsstadt, Rat, Bürgeraufnahmen.

Steueramt, Steuerbuch 1575.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

Innerösterreichische Hofkammer, Sachabteilung, 51/3.

Landschaftliches Archiv, Gülterschätzungen, 20/269.

ZRC SAZU, ISJFR – Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Etimološko-onomastična sekcija, Kartoteka ZSSP, Celje-okolica, A–J.

LITERATURA

Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih primkov*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Inštitut za slovenski jezik, 1974.

Blaznik, Pavle: Prispevek k življenjepisu Primoža Trubarja. *Slavistična revija* VIII (1955), str. 247–248.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Neunter Band. Schiefeln–Seele. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1899.

Duden. Daß große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden. Band 5: O–So. Mannheim : Bibliographisches Institut, 1980.

Elze, Th[eodor]: *Primus Trubers briefe mit dazu gehörigen schriftstücken gesammelt und erläutert* (Bibliothek des Litterarischen vereins in Stuttgart CCXV). Tübingen : Litterarischer verein in Stuttgart, 1897.

Elze, Th[eodor]: Primus Truber's Denkmal in Derendingen. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 16, 1861, str. 63.

Golec, Boris: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. *Zgodovinski časopis* 57, 2003, str. 23–38.

Golec, Boris: Was bedeutet "slowenisch" und "deutsch" in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit? V: Heppner, Harald (Hrg.): *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum : neue Forschungen zu einem komplexen Thema* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission; Band 38). München : Oldenburg, 2002, str. 37–64.

Kidrič, France: Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. Obenem analiza Andreaejevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja (1923). V: Kidrič, France: *Izbrani spisi. Prva knjiga* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 35/I). Ljubljana : SAZU, 1978, str. 57–113.

Kidrič, France: Trubarjevi na votivni sliki v Derendingenu iz 1587. *Zbornik za umetnostno zgodovino* II, 1922, str. 1–8.

Koropec, Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 59, NV 24, 1988, str. 216–277.

Orožen, Ignac: *Celska kronika*. V Celi, 1854.

najverjetneje Trubarjevega namestnika – vikarja v Celju, ki je že sestavljeni dokument Trubarju prinesel ali poslal v podpis. Pri tem preseneča, da ne bi vedel za Trubarjevo kanoniško službo, saj je oporoka ljubljanskega škofa Franca Kacijanarja z dne 1. septembra 1543, v kateri je Trubar dvakrat izrecno naveden kot kanonik, datirana prav v Celju, Trubar pa je bil ob njenem zapisu osebno navzoč kot priča (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, serija II, lit. B, No. 2, 1. 9. 1543).

⁴⁶ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 253, 257.

Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848* (Celjski zbornik. Posebna izdaja). Celje : Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, 1971.

Posch, Fritz (Hr.): *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives* (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 1). Graz : Steiermärkisches Landesarchiv, 1959.

Rajhman, Jože: *Pisma Primoža Trubarja* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Korespondence pomembnih Slovencev 7). Ljubljana : Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 1986.

Rajhman, Jože: Trubar (Truber) Primož, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga. Tabor-ska – Žvanut*. Ljubljana, 1980-1991, str. 206-225.

Rupel, Mirko: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja. Neue Funde unserer Protestantica des XVI. Jahrhunderts* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 7, Inštitut za literature 2). Ljubljana : SAZU, 1954.

Rupel, Mirko: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1962.

Rupel, Mirko: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators* (Südosteuropa-Schriften, 5. Band). München : Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m. b. H., 1965.

Schumi, Franz: *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten. I. Band*. Laibach : Verlag des Herausgebers, 1882/83.

Svetina, Anton: Protestantizem v Ljubljani. Kultur- nozgodovinske slike. V: Rupel, Mirko (ur.): *Drugi Trubarjev zbornik. Ob štiristoletnici slovenske knjige*. Ljubljana : Slovenska matica, 1952, str. 161-174.

Šmid, P. Walter: Über Entstehung und Herausgabe der Bibel Dalmatins. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain XVII*, 1904, str. 71-146.

Weiss, Norbert: *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Recht-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (Forschungen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XLVI. Band). Graz : Historische Landeskommission für Steiermark, 2002, Quellen auf CD.

Werner, Anton: Zur Geschichte der Augsburger Apotheken. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg* 36, 1910, str. 33-46.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do Tridentinskega koncila* (Acta ecclesiastica Sloveniae 22). Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve, 2000.

Z U S A M M E N F A S S U N G

War Trubers zweite Frau eine Cillierin?

Seit 1955 die Supposition, die erste Frau Primus Trubers (Primož Trubar, 1508-1586, Verfasser des ersten slowenischen Buches) sei eine Schwester des Augsburger Apothekers Michael Klaus und somit eine geborene Cillierin, unanfechtbar widerlegt wurde, blieb die Bedeutung der Wortverbindung "mein lieber schwager", mit der Truber 1575 Klaus in einem Brief an den krainischen Landeshauptmann und die Stände bezeichnete, nach wie vor ungeklärt.

Im vorliegenden Beitrag werden zwei miteinander untrennbar verbundene Fragen behandelt:

1. Ist die zweite Frau Primus Trubers mit dem Namen Anastasia Klaus' Schwester?

2. Ist die Bezeichnung "schwager" überhaupt in ihrer eigentlichen Bedeutung zu verstehen?

Von Anastasia ist nur sehr wenig bekannt, sogar ihren Namen kennt man nur aus dem Motivbild der Familie Truber aus Derendingen bei Tübingen. Höchstwahrscheinlich heiratete Truber Anastasia im Jahr 1566, von ihrem Tod berichtet er selbst im Jahr 1580. Es wäre nahe liegend gewesen, wenn der verwitwete, nach Deutschland verbannte Truber als seine neue Lebensgefährtin eine Frau aus seiner Heimat gesucht hätte, die des Slowenischen mächtig gewesen wäre.

Der einzige, jedoch klare Hinweis darauf, dass Truber eine Verwandte von Michael Klaus heiratete, ist die erwähnte Bezeichnung "schwager". Trubers Verhältnis zu Klaus in seinem Brief an die Krainer Landstände aus dem Jahr 1575 ist auch sonst ein ganz anderes als jenes zu Beginn der sechziger Jahre und ihre Verbindungen sind viel enger. Die Bezeichnung "schwager", die Truber für Klaus verwendet, bedeutete im 16. Jahrhundert einen angeheirateten Verwandten, in erster Linie einen Schwager im heutigen Sinne des Wortes, aber auch andere Grade der Nichtblutsverwandtschaft. Durch die bereits bekannten biographischen Angaben über Truber und seine Tochter wurde nämlich die ehemalige Vermutung widerlegt, Klaus sei Trubers Schwiegersohn oder sogar umgekehrt, dass Truber der Schwiegersohn des jüngeren Klaus geworden wäre. Neuere Angaben aus dem Stadtarchiv Augsburg über Klaus' Kinder und die Witwe, geborene Demel, schließen auch die Möglichkeit aus, Truber und Klaus seien über Trubers Schwester verschwägert gewesen, denn dann hätte diese als junge Frau ja nicht mit dem Mädchennamen Demel heißen können. So besteht große Wahrschein-

lichkeit, dass Truber Klaus' Schwester geheiratet hat, oder beide Männer waren dadurch verschwägert, dass sie die Schwestern Demel zur Frau genommen haben. Spärliche Quellen des 16. Jahrhunderts verraten nichts, weder über die Cillier Familie Klaus noch über die möglicherweise ebenso aus Cilli stammende Familie Demel. Es ist nur der

Name des Geistlichen Mathias Klaus (1531) bekannt, der zur gleichen Zeit wie der junge Truber in Cilli wirkte. Letzterer dürfte seine zweite Frau Anastasia noch aus den vierziger Jahren des 16. Jahrhunderts gekannt haben, als er als katholischer Priester unter anderem auch das Benefizium des hl. Maximilians in Cilli innehatte.